

Lexikální význam ve světle teorie Pražské školy

IGOR NĚMEC

1. K základním lexikologickým poznatkům patří názor, že lexikální význam je právě tak jazykový jev jako jeho výrazový protějšek – lexikální forma. V čem ale spočívá podstata oné jazykovosti lexikálního významu, není dosud mezi lingvisty jednotné mínění. Projevem této nejednoty je různý lexikografický přístup k popisu lexikálního významu. Připomeňme aspoň, že dodnes i některé prvořadě slovníky místo popisu lexikálního významu specificky jazykovědnou metodou popisují jeho denotát metodou slovníků encyklopedických: k vystižení významu běžného, neoborného pojmenování (např. angl. *spider* ‚pavouk‘) užívají termínů příslušného vědního oboru (*order Araneae, abdomen, cepalothorax*, viz CED 1991, s. 1488). Takový popis lexikálního významu nemůžeme považovat za lingvistický.

2. Spolehlivý základ pro skutečně jazykovědné vymezení významu lexikální jednotky je podle našeho názoru dán těmito tezemi Pražské lingvistické školy:

2.1. „Význam slova je určován jeho vztahem k ostatním slovům téhož slovníku, tj. jeho místem v lexikálním systému: a určit místo, které zaujímá slovo v lexikálním systému, je možno jen, známe-li strukturu tohoto systému“ (Teze, 1929, s. 57).

2.2. Poznávat strukturu lexikálního systému znamená studovat vzájemné vztahy mezi slovy (dnes bychom řekli mezi lexikálními jednotkami), zejména čím jsou si blízké a čím se „v lexikálním vědomí navzájem vylučují“ (tamtéž). Lexikální jednotky se ve vědomí mluvčích seskupují v kategorie (v skupiny synonym, v sémantická pole, v slovtvorné typy apod.), v nichž se navzájem vylučují tím, že vedle sémantického rysu společného mají sémantický rys od ostatních odlišný.

2.3. Univerzální rys odlišnosti jednotek v lexikálním systému je dán jejich místem na ose centrum – periferie. Jde o rozdíl mezi jednotkami, které jsou zakotveny v „pevném centrálním jádru“ systému, a jednotkami, jež patří k „periferii, které nemusí být v úplné shodě se zákonitostmi a tendencemi, jimiž se řídí centrální jádro“ (Vachek, 1996, s. 106).

2.4. Periferní jednotky „jsou méně stabilní než ty, které patří k centru“: ty centrální „působí jako centra, kolem nichž v různých vzdálenostech gravitují jednotky mající s oněmi (centrálními) některé rysy společné“ (Daneš, 1966, s. 12–16). I v lexikálním systému lze tedy větší stabilitu centrálních jednotek zdůvodnit tím, že „jsou k sobě poutány větším počtem společných rysů, takže jsou v daném systému pevněji zakotveny, kdežto jednotky periferní nemají všechny rysy společné jednotkám centrálním, takže jsou izolovanější ..., a proto snadněji podléhají změnám“ (Němec, 1980b, s. 12–13; srov. Daneš, 1966, s. 15).

2.5. Protože jazyk je „systém systémů“ (Vachek, 1958, 1994), týká se tato souvislost (2.4.) „nejen jazykového systému jako celku, ale také jeho subsystémů (kategorií)“ (Daneš, 1966, s. 12). Pochopitelně i systém lexikální je takto utvořen ze svých systémů dílčích, z lexikálních subsystémů (Němec, 1971).

2.6. Jde-li nám o místo lexikální jednotky v struktuře lexikálního systému (2.2.), je třeba věnovat pozornost hierarchickému uspořádání jeho subsystémů:

„nižší lexikální subsystémy tvoří centra subsystémů vyšších, tj. lexikální jednotky s větším počtem společných rysů jsou v rámci dílčího lexikálního systému (ve směru horizontálním) centrem, které je samo – na nižší úrovni (ve směru vertikálním) – systémem v tom smyslu, že obsahuje jednotky centrální a periferní“ (Němec, 1980, s. 14).

2.7. Různé subsystémy a mikrosystémy téhož lexikálního systému se ovšem navzájem liší nejen kvantitou, ale i kvalitou oněch společných rysů svých jednotek centrálních proti periferním (2.4.). Pražské škole patří zásluha, že upozornila na závažnost případů, kdy v daném subsystému společnému sémantickému rysu lexikálního významu jednotek odpovídá společný rys jejich lexikální formy, který v důsledku hláskoslovného nebo morfologického vývoje rozrůžňuje jednotky centrální (C) a periferní (P); srov. např. české typy C *sáhnout* : C *dosáhnout* / P kniž. *dosíci*, C *písek* : C *pískoviště* / P arch. *píščišťe* apod. Taková formální oddálenost periferních jednotek od centrálních synonym-dublet a od centrálních jednotek fundačních totiž iniciuje jejich významové posuny a signalizuje jejich menší produktivnost až archaičnost. Lexikální jednotky formálně i významově bližší svému fundačnímu (motivačnímu) centru vytvářejí tak s příslušnými jednotkami periferními „i v úseku synchronicky pojatém ... vědomí stadia mizejícího, přítomného a nastávajícího“ (Teze, 1929, s. 36), tj. vědomí koexistence jednotek ustupujících i nastupujících (pojetí dynamické synchronie). Propracování této lexikální diferenciacce nacházíme ve výkladu J. Vachka (1966) o „diferenciační integraci periferních elementů“.

2.8. Důležitý lexikální subsystém významově-formálního typu tvoří totiž jednotky, jež vedle své slovtvorně základní formy (angl. *late* ‚pozdní‘, *near* ‚blízký‘ nebo čes. *slepý*) a příslušného paradigmatického derivátu (*later* ‚pozdější‘, *nearest* ‚nejbližší‘, *oslepnout*) zachovaly také původní podobu onoho derivátu (*latter*, *next*, *oslnout*), která se ale výraznými formálními změnami natolik vzdálila od svého slovtvorného základu, že nadále nemohla plnit svou základní paradigmatickou funkci a byla funkčně přehodnocena (→ *latter* ‚druhý ze dvou‘, *next* ‚příští‘, *oslnout* ‚být postižen oslněním‘, srov. ještě stč. *oslnúti* ‚oslepnout‘). Takto diferencované jednotky typu *later* – *latter* integrované k společnému základu (*late*) tvoří „integrovanou strukturu vnitřně diferencovanou podle principu diferenciační integrace“ (Vachek, 1966, s. 27): její jednotky periferní (jako *latter*), méně integrované k centru (*late*) příslušného subsystému, jazyk využívá k svému funkčnímu obohacení. Srovnávání takových jevů lexikálních s fakty fonologickými vedlo J. Vachka k poznání, že diferenciační integrace periferních elementů slouží nejen účelům čistě komunikačním, ale také signalizaci emocionálního přístupu mluvčího k denotátu (viz tamtéž, s. 25–27).

2.9. Princip diferenciační integrace periferních elementů soustředil pak více pozornosti na typické vlastnosti periferních jednotek vůbec, posunutých od centra k periférii nejen zastřením společných formálních rysů (2.8.). Platí to také o lexikálně významových jednotkách tvořících dílčí lexikální systém pouze na základě společného a diferencního rysu sémantického (jako je mikrosystém synonym, sémantické pole, polysémní struktura apod.). I takové struktury se po stránce sémantické vyznačují periferními lexikálně významovými jednotkami, jež „slouží vyjadřování speciálnímu, stylisticky příznakovému, odbornému nebo citově zabarve-

nému“ (Němec, 1971, s. 210) – na rozdíl od příslušných jednotek centrálních, které jsou usouvztažněny s větším počtem jiných lexikálních jednotek (2.4.).

Např. v čes. polysémním slovese *položít* má periferní postavení s okrajovým hovorovým charakterem významová jednotka ‚složit něco, vzdát se něčeho‘ (*položít funkci, úřad* apod.). Je metaforickým posunem usouvztažněna k centrální jednotce *položít* ‚způsobit, aby někdo (něco) ležel (leželo)‘ apod. – V synonymním mikrosystému *země, půda, hlína, prst* má zase periferní postavení s okrajovým charakterem knižní jednotka *prst*, která na rozdíl od svých synonym není v dnešním systému běžně mluvené češtiny zakotvena odvozeninami a zejména ne jednotkami polysémní struktury. – V sémantickém poli sloves tělesné polohy (*stát, ležet, sedět, klečít, dřepět* ...) jsou pak periferními jednotkami slovesa *klečít* a *dřepět*, protože nemají kauzativní protějšek uvedení do příslušné tělesné polohy – na rozdíl od centrálních jednotek *stát, ležet, sedět*, které takový protějšek mají a navíc se společným formálním rysem, předponou a *i*-kmenovou příponou (*postavít, položit, posadit*). Je proto zákonité, že necentrální sloveso *dřepět* vedle svého základního významu polohového nabylo periferní platnosti expresivní (‚nečinně někde pobývat‘).

3. K lexikálním subsystémům řadí Pražská škola různé typy „díličích lexikálněsémantických paradigmatických podsystémů“ (Filipec, 1985, s. 151n.). Jejich společnou systémovou vlastností však je, že jsou konstituovány na základě společných (integračních) a odlišných (diferenčních) sémantických klasifikačních rysů svých lexikálních jednotek. Tyto systémově konstitutivní sémantické rysy se tím stávají relevantními sémantickými komponenty – sémy – lexikálních jednotek příslušného subsystému. Protože lingvisté Pražské školy chápou sémantický rys společný jednotkám téhož lexikálního subsystému jako jeho obecný význam, jeví se pak podstatná část významu lexikální jednotky jako průnik obecných významů příslušných subsystémů; viz Němec, 1995, s. 188: „Průnikem takových obecných významů všech subsystémů, do nichž je daná lexikální jednotka svými znakovými klasifikačními rysy zařazena, je pak vymezen soubor jejich sémy, který chápeme jako její *strukturní význam* ... Strukturní význam v podstatné míře odpovídá významu lexikálnímu a nezdá se s ním shoduje“ (srov. Dokulil, 1978, s. 246).

4. Tak jako význam strukturní, i *lexikální význam* lexikální jednotky je ovšem dán nejen zařazujícími sémy integračními, ale také *strukturou konstitutivních sémy* vůbec, tedy i v rámci příslušného subsystému diferenčních. V tomto pojetí se jeví dvojí typ ztvárnění sémické struktury lexikální jednotky (4.1., 4.2.).

4.1. Sémická struktura lexikální jednotky slovtvorně *motivovaná*, např. *učitel*: generický sémický komponent je zde ztvárněn jejím začleněním do slovtvorného typu životných substantiv činitelských mužského rodu, jejichž společný, integrační významový komponent ‚činitel‘ (tj. ‚mužská osoba činící něco‘) se formálně vyjadřuje shodným paradigmatickým substantivním tvarům mužského rodu a deverbativní slovtvornou formou s formantem *-tel* (srov. *učitel, ručitel, vychovatel* ...); diferenční sémický komponent je zde ztvárněn začleněním lexikální jednotky do slov slovní čeledi, jejichž integrační významový komponent ‚učit‘ se formálně vyjadřuje slovtvorným základem *učí-*. Lexikální význam ‚kdo učí‘ je zde v podstatě shodný s významem strukturním.

4.2. Sémická struktura lexikální jednotky slovotvorně n e m o t i v o v a n é , např. *ležet*: generický sémický komponent je zde ztvárněn jejím začleněním do sémantického pole nedokonavých subjektivních sloves tělesné polohy, jejichž integrační významový komponent ‚spocívat na některé části svého těla‘ se formálně vyjadřuje paradigmatickým tvarů spojitelným levovalenčně s pojmenováním živých bytostí a pravovalenčně s potenciálním určením na čem lexikálně obsazeným názvy částí těla (srov. *ležet na zádech, stát na nohou, klečel na kolenou ...*); diferenční sémický komponent je zde pak ztvárněn začleněním onoho potenciálního (ale konstitutivního) určení do sémantického pole s integračním významovým komponentem ‚část trupu‘ (*na zádech, na boku, na břichu ...*). Na diferenciaci generického významového komponentu lexikální jednotky se ovšem podílejí také nižší diferenční sémy (jako u slovesa *ležet* ‚vodorovnost polohy trupu‘), jež odlišují její lexikální význam od významů ostatních jednotek jejího sémantického pole; zakotvenost nižších diferenčních sémů v lexikálním systému může být rovněž zčásti dána složitějšími vztahy systémové spojitelnosti, které ještě vyžadují další teoretický výzkum.

5. Sledování systémových faktorů konstituujících sémantické komponenty lexikální jednotky vedlo v Pražské škole k hlubšímu studiu s p o j i t e l n o s t i vůbec, a sémantické (kompatibility) zvláště. Výsledkem tohoto studia je vyčleňování objektivního v a l e n ě n í h o s é m u , zvaného též kompatibilní (Filipec, 1985, s. 68). Jazyková relevantnost tohoto sémantického komponentu (např. ‚tkanina‘) je dána v systému čes. jazyka tím, že valenční sém vyčleňuje jako integrační generický rys lexikální jednotky jistého sémantického pole (názvy tkanin), je jejich archisémem a zároveň sémem slovesa (*tkát* ‚proplétáním nebo navlékáním hotovit nějakou TKANINU‘), u něhož jednotky onoho pole v akuz. tvaru plní funkci doplnění (*tkát plátno, sukno, koberec, závoj* apod.); přitom systémovým výrazem tohoto valenčního sému je neobsazení potenciální pozice pravovalenčního členu takovým slovem, tj. elipsa doplnění mající funkci všeobecně-neurčitého objektu (*začala tkát na stavu ... hotovit nějakou TKANINU*). Viz podrobněji Němec, 1995, s. 186. Tato objektivizace komponentů lexikálního významu prostřednictvím spojitelnosti ovšem vychází z novějšího poznání syntaktiků Pražské školy (Daneš – Hlavsa a kol., 1981, s. 66).

6. Při analýze lexikálního významu v rámci lexikálního systému tedy Pražská škola vyšla z Mathesiova rozlišování slov kmenoslovně zařazených (jako *sedět, sedadlo, sedátko*) a slov značkových, izolovaných, bez kmenového příbuzenství (jako *židle*), viz Mathesius, 1940, s. 79n.; Vachek, 1994, s. 132; neomezila se však na sledování (ne)příslušnosti zkoumané lexikální jednotky k takovým skupinám (subsystémům) s kmenoslovně nebo slovotvorně signalizovaným společným sémantickým rysem a s různou lexikální formou (viz 2.9., 4.1.). Zejména zásluhou J. Filipce (1985, s. 151n., aj.) byla věnována patřičná pozornost systémovým vztahům lexikálních jednotek v mikrosystému synonym, v mikrosystému antonym, v sémantickém poli i v polysémní struktuře (která je také systémem jednotek – významově souvztažných jednotek se stejnou lexikální formou, ale někdy valenčně rozrůzněnou). Na hlubším poznání i takových lexikálně významových subsystémů a na dokumentaci významových opozicí vzniklých sémanticko-kategoriálními přechody (posuny) se

výrazně podílela česká historická lexikologie uplatněním vývojových principů Pražské školy (viz Němec, 1987, zvl. s. 233; Vachek, 1994, s. 130). Zejména podrobný lexikografický popis bohaté, ale neúplně doložené staročeské slovní zásoby si vyžádal nutnost maximálně uplatňovat při analýze jejích významových jednotek systémové pojetí, tj. vyčleňovat relevantní komponenty-sémy analyzované jednotky podle lépe doložených jednotek lexikálních subsystémů, k nimž ona analyzovaná jednotka patří (3.). To především znamená popisovat lexikálně významovou jednotku na základě opakovatelných významových posunů v paralelní sémantické struktuře jednotek téhož subsystému sémantického (polysémní struktury, mikrosystém synonym aj.) a na základě paralelních sémantických vztahů k motivačnímu (fundačnímu) východisku odvozenin téhož subsystému významově-formálního (slovotvorného typu, valenčního modelu apod.). Je to ovšem rekonstrukce výsledků sémantických procesů, které paralelně proběhly u jednotek téhož dílčího lexikálního systému. Tyto sémantické paralely tvoří také sémantickou strukturu svého druhu, umožňující upřesnit některé významové rysy jejich ne dost doložených lexikálních jednotek. Jako je tomu v etymologii, můžeme tuto strukturu nazvat „odvozovacím modelem“ nebo prostě *sémantickým modelem*, a rekonstrukci jeho utváření „modelováním sémantických procesů“ (viz Schuster-Šewc, 1975, s. 13). V podstatě tu jde o rekonstrukci jednak sémantických procesů slovotvorného odvozování (6.1.), jednak procesů sémantického tvoření významovým posunem (6.2.).

6.1. Jako příklad sémantického modelu vzniklého *slovotvorným odvozováním* můžeme uvést stč. opozici sloves jistého sémantického okruhu a jejich prefigovaných odvozenin se společným obecným významem ‚odbyt si nějakou činnost‘ (Kopečný, 1973, s. 155). Do onoho okruhu slovotvorně základních jednotek patří slovesa označující děje spojené se zvukem (*zpievati* → *otzpievati*, *zvoniti* → *otzvoniti* ...), děje s charakterem aktu (*oběd(o)vati* → *otoběd(o)vati*, *slaviti dny* → *otslaviti dny* ...), děje s charakterem procesu (*kvěsti* → *otkvěsti*, *rósti* → *otrósti* ...) a duševní hnutí (*hněvati se* → *othněvati se*, *túžiti* → *ottúžiti* ...); ale centrální skupinu v tomto modelu tvoří slovesa s charakterem aktu, protože jejich odvozeniny s *ot-* mají vedle onoho společného obecného významu navíc společný další klasifikační prvek (2.4.), a to spojitelnost: dějový význam ‚odbyt si nějakou činnost‘ vyjadřují totiž jako dovršený před nastoupením děje věty následující; srov. *když pak otjedl Přemysl, vsedl jest na kón PulkB 6, otobědavše, ... provodil ji (matku do města) KristA 37b, když tak otvečeřechu, ... zesnuchu PasMA 365, jakž jim otslúzila (Petronila), tak jiej svatý Petr vecě ibid. 263, otslavivše (Řekové) ty dny bohóm, váháchu se odtad hnúti TrojK 110a aj.* (Němec, 1980a, s. 227). Tento centrální subsystém lze chápat jako sémantický model valenční.

6.2. Ryze *v ý z n a m o v ý m o d v o z o v á n í m* se pak konstituuje sémantický model tvořený primárními lexikálními jednotkami různé lexikální formy a stejného významového okruhu společně s příslušnými jednotkami sekundárními, které z oněch primárních vznikly paralelním sémantickým posunem, takže vytvořily sekundární významový okruh. Výsledkem onoho paralelního sémantického vývoje ovšem je složitější dílčí systém slov s paralelní polysémní strukturou, jehož primární a sekundární významové jednotky tvoří odlišná, ale sémanticky usouvztažená sémantická pole. Např. stará čeština se liší od češtiny nové sémantickým modelem, jehož jednotky primárního významového okruhu (pole) označují různé živočichy (*húsenicě*,

krticě, rak, výr, žába aj.) a ve svém sekundárním významovém poli fungují jako názvy chorob. Společným faktorem sémantického posunu je zde ovšem skutečnost, že tyto jednotlivé choroby připomínají ony příslušné živočichy nějakým společným rysem – tvarem otoku, kousavou bolestí apod. Takové kategoriální lexikálněsémantické změny lexikologové Pražské školy řadí k důležitým „vývojovým postupům slovní zásoby“ (termín B. Havránka, uplatněný zejména v monografii I. Němce, 1968, viz zvl. s. 117). – Příklad valenčního sémantického modelu u sloves s touž předponou uvádí Chotovinská (1994).

7. V pojetí lexikologů Pražské školy je tedy význam lexikální jednotky jazykově ztvárněn jejím systémovým zařazením, tj. zařazením do příslušných jazykových struktur – do dílčích lexikálních systémů a sémantických modelů. Jeho komponenty se chápou jako jazykově objektivizované tím, že jde o sémantické rysy opakovatelné, vlastní všem jednotkám téže struktury. Tato opakovatelnost jazykově objektivizovaných sémantických rysů (sémů) umožňuje lexikologům Pražské školy vytýčení úkolu vyjadřovat komponenty lexikálního významu ustálenými formulačními výrazy, „aby co nejvíce lexikografických údajů slovníku mohlo být převedeno na formální symboly“ (Havránek a kol., 1968, s. 20). Pro zajištění této objektivizační formalizace lexikografického popisu autoři akademického Staročeského slovníku (vydávaného od r. 1968) ukládají do paměti počítače zpracované úseky stč. slovní zásoby jako podklad pro explikativně i formulačně směrodatný popis nově zpracovávané lexikální jednotky, tj. na základě již paralelně popsanych jednotek příslušných k témuž lexikálnímu subsystému nebo sémantickému modelu, k němuž ona nově zpracovávaná jednotka patří.

8. Vcelku tedy můžeme říci, že lexikologie Pražské školy uplatnila i rozvinula teze Pražského lingvistického kroužku (Teze, 1929) a tak splnila úkol, který R. Jakobson (1957) formuloval takto: v Tezích bylo „zejména napověděno, že je nutno pojmut lexikální zásobu jako systém. Ovšem pracovat na lexikální struktuře jako zákonitém systému je úkol mnohem těžší, než tomu bylo ve vlastním oboru gramatickém. Právě proto jsme si to nechali jako poslední sousto v této strukturální hostině“. Náš článek měl ukázat, jak byl tento úkol plněn prohloubením analýzy významu lexikální jednotky v rámci propracování lexikální struktury: že to bylo především rozvinutí teze o vzájemném vylučování slov (2.2.), dále pak lexikologické uplatnění a rozvinutí teze o centrálním a periferním charakteru jazykových jednotek (2.3., 2.4.), teze o jejich strukturním začlenění do dílčích hierarchicky uspořádaných systémů systému (2.5., 2.6.) a teze o jejich spojitelnosti (5.). Jak patrně, šlo většinou o lexikologickou aplikaci principů již dříve rozpracovaných ve fonologii a morfologii, která umožnila s větší objektivitou určit charakter relevantních sémantických komponentů (sémů) centrálních a periferních lexikálních jednotek (2.7.–2.9.). Strukturní pojetí významu lexikální jednotky bylo tak vybudováno na jejím strukturním významu (3.) a na struktuře jejích významových komponentů (4.) v souvislosti s jejím zařazením do příslušných lexikálních subsystémů a sémantických modelů (6.).

LITERATURA

- Collins English Dictionary*. Glasgow 1991. Third Edition (CED).
- DANEŠ, F.: The relation of centre and periphery as a language universal. *TLP*, 2, Praha 1966, s. 9–21.
- DANEŠ, F. – HLAUSA, Z. a kol.: *Větné vzorce v češtině*. Praha 1981.
- DOKULIL, M.: K otázce prediktability lexikálního významu slovotvorně motivovaného slova. *SaS*, 39, 1978, s. 244–251.
- FILIPEC, J.: Lexikologie. In: J. Filipec – F. Čermák, *Česká lexikologie*. Praha 1985, s. 13–165.
- HAVRÁNEK, B. a kol.: *Staročeský slovník. Úvodní stati, soupis pramenů a zkratk*. Praha 1968.
- CHOTOVINSKÁ, J.: K dvěma významům předpony pro- u staročeských sloves. *LF*, 117, 1994, s. 60–64.
- JAKOBSON, R.: Zásady strukturální analýzy. Projev na konferenci o historickosrovnávacím studiu slovanských jazyků 1957, publikovaný později v *Slavii*, 61, 1992, s. 4–14.
- KOPEČNÝ, F.: *Etymologický slovník slovanských jazyků*, 1 (Slova gramatická a zájmena). Praha 1973.
- MATHESIUS, V.: Příspěvek k strukturálnímu rozboru anglické zásoby slovní. *ČMF*, 26, 1940, s. 79–84.
- NĚMEC, I.: On the study of lexical subsystems of language. *TLP*, 4, Praha 1971, s. 205–216.
- NĚMEC, I.: Ze staročeského slovníku 2. Slovesa s významem ‚odbyť si nějakou činnost‘. *LF*, 103, 1980a, s. 226–228.
- NĚMEC, I.: *Rekonstrukce lexikálního vývoje*. Praha 1980b.
- NĚMEC, I.: Přínos české diachronní lexikologie pro lexikologii synchronní. *LF*, 101, 1987, s. 231–241.
- NĚMEC, I.: Diachronní lexikografie. In: F. Čermák – R. Blatná, *Manuál lexikografie*. Praha 1995, s. 182–210.
- SCHUSTER-ŠEWC, H.: Modellierung semantischer Prozesse und Etymologie. In: *Slawische Wortstudien zur etymologischen und historischen Erforschung des slawischen Wortschatzes*. Bautzen 1975, s. 12–19.
- Teze předložené prvému sjezdu slovanských filologů v Praze 1929. In: *U základů pražské jazykovědné školy*. Ed. J. Vachek. Praha 1970.
- VACHEK, J.: Notes on the development of language seen as a system of systems. *SPFFBU*, řada jazykovědná, 6, 1958, s. 94–106.
- VACHEK, J.: On the integration of the peripheral elements into the system of language. *TLP*, 2, Praha 1966, s. 23–37.
- VACHEK, J.: K teleologickému pojetí změn v historii jazykového systému. *NŘ*, 77, 1994, s. 127–132.

Článek vznikl v souvislosti s prací na grantovém úkolu „Sémantické modely staročeských předponových sloves“ (č. 405/94/1367 GA ČR).

RÉSUMÉ

Die lexikalische Bedeutung im Licht der Theorie der Prager Schule

Anknüpfend an die Thesen des Prager linguistischen Zirkels (1929) Formulierte Roman Jakobson vor 40 Jahren (1957) die Aufgabe der Lexikologie folgendermaßen: In den Thesen "ist es vor allem angedeutet worden, daß es nötig ist, den Wortschatz als ein System aufzufassen. Die Arbeit an der lexikalischen, als gesetzmäßiges System aufgefaßten Struktur ist allerdings eine Aufgabe, die viel schwieriger ist, als die Arbeit im Bereich der Grammatik selbst war. Eben infolgedessen haben wir das als den letzten Imbiß auf diesem strukturellen Festmahl behalten."

Im vorliegenden Aufsatz wird es untersucht, wie diese Aufgabe durch eine tiefgreifende semantische Analyse der lexikalischen Einheit im Rahmen der lexikalischen Struktur erfüllt worden ist. Es war vor allem die Entfaltung der These über das gegenseitige Ausschließen der Worte (2.2.), dann die lexikologische Anwendung und weitere Entfaltung der These über den zentralen und peripheren Charakter der Spracheinheiten (2.3., 2.4.), sowie der These über deren strukturelle Eingliederung in die hierarchisch ausgerichteten Teilsysteme des Systems (2.5., 2.6.) und der These über die Vereinbarkeit (Kompatibilität) der Spracheinheiten (5.). Daraus ist ersichtlich, daß es sich größtenteils um die lexikologische Applikation der Prinzipien, die schon früher in der Phonologie und Morphologie erarbeitet waren, handelte. Diese Applikation ermöglichte mit größerer Objektivität den Charakter der relevanten semantischen Komponente (Seme) von zentralen und peripheren lexikalischen Einheiten zu bestimmen (2.7.-2.9.). Die strukturelle Auffassung der Bedeutung der lexikalischen Einheit wurde so auf deren struktureller Bedeutung (3.) und deren semantischer Komponentenstruktur (4.) aufgebaut, wobei der Grund zur Vertiefung semantischer Analyse durch die Eingliederung der lexikalischen Einheit in die zugehörigen lexikalischen Subsysteme und semantischen Modelle gebildet wurde (6.).